

■■■ 3. AZ ARANYKOR: A XIX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEI ■

Annak ellenére, hogy a magyar ipar a XIX. század első felében átlépte saját árnyékát, azaz a XVIII. századhoz képest jelentős fejlődést ért meg, még mindig igen elmaradottnak volt mondható, legalábbis a Habsburg Birodalom fejlett tartományaihoz képest. Ha a céhes ipari munkások mellé vesszük a gyári munkásokat is, még akkor is csupán minden 35. lakos élt az iparból.⁵² A korábbi időszakban elkezdődött folyamat azonban, bár lassan bontakozott ki, immár visszafordíthatatlan volt: a nagyüzemi (gyáripari) termelés egymás után tette tönkre az önálló iparosműhelyeket.

3.1 Általános törekvések

A céhrendszer jogi kereteit továbbra is királyi rendeletek alakították, amelyek magyarországi viszonylatban továbbra is a régi rend fenntartására törekedtek, ezzel párhuzamosan azonban tovább szűkítették a céhek hatáskörét. Az 1805-ös és 1813-as céhügyi rendeletek részletesen szabályozták az inasok és legények felvételi és tanulmányi rendjét, vándoridejüket, a mesterré válás módját. Az alakulóban levő céhek immár ennek szellemében kapták privilégiumaikat, a már működő céheknek pedig régi artikulusaik helyett újakért kellett folyamodni, szintén az új rendelkezésekkel való egybehangolás végett. Másrészt viszont ugyanezek a rendeletek erőteljesen ösztönözték a céhen kívülieket, hogy csak céhen belül űzzék az ipart, s hogy ezt megkönnyítsék, immár jogilag is szentesítették a korábban még csak eltűrt jelenséget, a vegyes céhek megalakítását, vagyis hogy különböző foglalkozású mesterek is céhet hozhassanak létre, ha saját szakmájukon belül esetleg nem lenne ki a létszám. Ennek komoly következményei lettek, hiszen ugrásszerűen megnőtt a mezővárosi és falusi céhek száma.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a céhrendszer megreformálásának kérdése több ízben felmerült a törvényhozás szintjén is; az 1791-es és 1828-as bizottsági munkálatok, illetve az 1843–44-es országgyűlés azonban még szintén nem mondták ki a halálos ítéletet a céhek felett, egyelőre még csak arra törekedtek, hogy a céhen kívüliek számára is biztosítsák mindenütt az iparüzés jogát.⁵³

■

52 Gergely András szerk.: *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003, 52.

53 Uo. 53.

A megyék céhellenes magatartásuk ellenére továbbra is támogatták a céhalakulást, hogy így ösztönözzék a falusi és kisvárosi iparosok kontrársorból való kiemelkedését, a mesterek önállósulását, vagyis a filiális kapcsolatok megszüntetését, ennek következtében pedig legények és inasok szegődtetését.

Jó példa erre Bács megye viszonyulása is, amely 1808-ban támogatja a zentai kovácsok és kerékgyártók céhalakítási kérelmét, mert ezek távolabb fekvő szabad királyi városok céheinek filiálisai, s ennek következtében sok költséget okoz nekik az anyacéhhez való gyakori utazgatás, pedig a zentai mesterek a szolgabíró állítása szerint nemcsak a város, hanem a tágabb környék (Csantavér, Bajsa, Topolya, sőt a Tiszán túli egyes Torontál megyei községek) szükségletét is olcsón ki tudnák elégíteni. A Tiszán ugyanis olcsóbban jutnak a szükséges fához, ezért termékeiket is olcsóbban adhatják. Mivel pedig nincs saját független céhük, a mesterek nem fogadhatnak legényeket. Ezt az állapotot megváltoztatva több lenne a mester, és munkájuk is jobb és olcsóbb lenne.⁵⁴

Annak ellenére, hogy a mezővárosokban (és mindinkább főleg itt) kisebb számban működő kézművesek a vegyes céh alakítása adta lehetőséggel élve könnyebben alakíthattak céhet, még mindig szép számmal akadtak céhen kívüliek, kontárok. A céhalakítás procedúrája ugyanis nem sokban különbözött a korábbi időszakétól. Mint ugyanis láthattuk, a céhalakításnak komoly anyagi vetületei is voltak, ami témánk szempontjából egyáltalán nem mellékes, ezért most bővebben szólnánk az ilyenkor felmerülő költségekről.

Először is eleve számolni kellett a szabályzatért járó taksával. Igaz, az 1813. évi céhügyi rendelkezés értelmében a kérelmezőket vagyoni állapotuk szerint három osztályba sorolták: az elsőbe tartozók 200, a másodikba tartozók 150, a harmadikba soroltak pedig 100 pengő forint taksát tartoztak befizetni. De eddig el is kellett jutni, vagyis kérvényt kellett íratni a földesúrnak, majd a vármegyének (fizetni kellett az írnoknak). Meg kellett fizetni az illetékes tisztviselők jóindulatát is. Nem ártott, ha a mesterek megbíztak egy ilyen ügyekben járatos személyt – ügynököt –, aki a helytartótanácsnál Budán, esetleg

54 Eperjessy Géza: *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848)*. Budapest, 1967, 24.

a kancelláriánál Bécsben is a kérelmező iparosok ügyét képviselte. Ha ilyent nem alkalmaztak, nekik maguknak kellett utazgatni, ha biztosak akartak lenni abban, hogy kérelmük jó vágányon halad. Végül pedig az utómunkálatokról sem szabad megfélemlkezni. Amikor már elnyerték a céhprivilegiumot, sor került annak a királyi könyvbe való beiktatására, amiért ugyancsak fizetni kellett; a nyomtatott cikkelyek kiadása, a pergamen, a tok, pecsét, zsinórok, bársony, bekötés, valamint az írnok munkája megint csak nem volt ingyen.⁵⁵

Szerencsére a községi-mezővárosi eljáráság rendszerint jóindulattal, elnézően viszonyult a céhen kívüliekkel szemben, sőt a növekvő helyi igények miatt olykor maga ösztönözte az ilyen iparosok megtelepedését. A kontárok működését idővel a megyék is támogatni kezdték, s ezzel kapcsolatban a céhek által felpanaszolt sérelmek ügyében, ha kellett, maga a helytartótanács is a céhen kívülieket támogatta.

Eme eléggé ambivalens hozzáállás eredménye nagyfokú elbizonytalanodás volt, hiszen a mindinkább lazuló feudális rend gyökeres reformokat követelt, ami helyett csak látszatmegoldások születtek a céhes iparral kapcsolatban is. Ezért nem csoda, hogy az iparosok jelentős része továbbra is csak részfoglalkozásként űzte szakmáját. Jellemző, hogy még a szabad királyi városok kézművesmestereinek is mintegy negyede, a mezővárosokban pedig fele csak az év mezőgazdasági szempontból „improduktív” részében folytatta mesterségét; aki nem a földjét vagy szőlejét művelte, az kereskedett vagy esetleg haszonbérelő volt. Ugyancsak illúzió lenne nagyfokú foglalkozásbeli váltásokat elvárni: a mezővárosokban, falvakban működő iparosok továbbra is elsősorban ruházati cikket állítottak elő, esetleg a mezőgazdasággal kapcsolatban fellépő szerszám- és eszközigényt elégítette ki, esetleg az építőiparban tevékenykedtek.

Végül pedig meg kell említeni még azt is, hogy – nem érezve a változások egyre viharosabbra forduló szelét – maguk a céhek még nagyobb bezárkózásra törekedtek. Ez leginkább a konkurencia kizárásával kapcsolatban mutatkozott meg: a mesterek különféle módon akadályozták a legények mesterré válását, pl. erkölcsi kifogásokkal, a remeklés megnehezítésével, a mestertaksa állandó emelésével, származási

55 Uo. 27.

korlátozásokkal (mindinkább kifejezésre jut a mesterség „apáról fiúra” örökítése) stb. Mindez természetesen a mesterré válni nem tudó, saját kezükre dolgozó legények számát szaporította.

3.2 Zenta mezőváros a XIX. század első felében

Ugróczi Ferenc a zentai csatáról írt könyvében így szól a XIX. század eleji Zentáról: „Lakosai Rátzok, és nagyobb részént Magyarok, többnyire mezei gazdák, de a mester emberek is nagyon szaporodnak közöttök.”⁵⁶

Természetesen mi ennél jóval többet mesélhetnénk Zentáról; nemcsak a rendelkezésünkre álló források szaporodása miatt, hanem mert valóban van mit mondani. A város ugyanis szervezett közösségként ekkor kezdett igazán „működni”. Korábban az itteni lakosság inkább az otthonteremtéssel, boldogulásának megalapozásával, az első itt született generációk felnevelésével volt elfoglalva. Az idetelepültek nemzedéke csak fokozatosan találta meg végleges helyét; voltak, akik továbbmentek, de megjelentek időközben új arcok is. Az első közösségi próbatétel nagyon korán jött: 1769-ben a város nagy része egy tűvész alkalmával leégett. Szinte mindent előlről kellett kezdeni, a várost újra felépíteni, amihez a zentaiak némi kamarai segítséget is kaptak. Az elemi csapásnak „köszönhetően” a XVIII. század végére egy viszonylag szabályosnak mondható, tisztességes utcahálózat alakult ki, a főutcák pedig egy rendezett, csinos főtérbe futottak össze, ahol a XIX. század első felében a forgalmas piac mellett megtaláljuk a katolikus és a pravoszláv templomot, a 40-es évektől kezdve pedig az újonnan épült városházát.

Időközben kiépültek és bejáródtak a mezővárosi önkormányzat intézményei, a egyes nemzetiségű lakosok (magyar, szerb, zsidó) megtanultak együtt élni, vagy legalábbis „megszokták” egymást.

1816-ban első ízben ünneplik meg a zentai csata évfordulóját; ebből az alkalomból a város könyvet ad ki a csatáról. 1832-ben Nemzeti Olvasó Társaság (kaszinó) alakul a „helybeli intelligencia, továbbá a városba jövő kerületi és megyei urak gyülekező helye”-ként. Igaz viszont, hogy

■

⁵⁶ Ugróczi Ferenc: *Zentai ütközet*. Szeged, 1816, 34.

a közoktatás még mindig a felekezeti iskolákban (s ott is elég kezdetleges szinten) bonyolódik, de a negyvenes években már „latin tanoda” felállításáról álmodoznak.

Ugyancsak ezekben az évtizedekben egyre több gondot fordítanak a közegészségügy javítására: bába és seborvos mellett immár okleveles orvos is működik a városban, végül pedig kórházat is építenek majd, némileg talán az 1831-ben dúló kolerajárvány sokkoló hatására. És sorolhatnánk még a század első felének zentai vívmányait, hiszen volt mire büszkének lenniük a helybelieknek.

A fenti teljesítmény valóban bámulatos, hiszen viszonylag rövid idő elteltével tudták azt a zentaiak felmutatni. Nyilvánvaló azonban, hogy a kedvező társadalmi változásokat ugyanilyen gazdasági fellendülésnek kellett megelőznie. Itt nemcsak a napóleoni háborúk nyomán jelentkező gabonakonjunktúrával kell számolnunk, hiszen az Magyarországon mindenütt érezte a hatását (és természetesen a konjunktúrát dekonjunktúra is szokta követni), hanem inkább a kerületi, illetve a mezővárosi privilégiumok adta lehetőségeket használták ki ügyesen a helybeliek. Az országos vásár- és hetipiactartás beindította a kereskedelmet, a XIX. század első éveiben már helyben is akadnak gabonafelvásárlók, s nem kell sokáig várni az első nagykereskedők megjelenésére sem.

Tanulságos megnézni az alábbi táblázat kimutatásait, mert egyrészt összehasonlításokat végezhetünk a Tiszaí koronakerület egyes helységei között, másrészt pedig Zenta adózó lakosainak társadalmi-gazdasági besorolásáról is képet kapunk. Választásunk nem véletlenül esett az 1828-as országos összeírás adataira, hiszen – bár a cél az adókimutatás volt, s ezért természetesen nem minden tekintetben megbízható – az adatvétel egységes módszerek szerint történt, s hálás alapot szolgáltat mindenfajta elemzéshez.

Először is: a kerület községei és mezővárosai között Zenta a legnépesebb, itt írják össze a legtöbb adófizetőt. Hasonló a helyzet a többi rovat adataival is, az értelmiségiek (honoráciorok) számát kivéve, ami viszont azzal magyarázható, hogy illet, hogy Óbecse kerületi székhelyként ilyen tekintetben eleve verhetetlen legyen.

Ami bennünket különösen érdekel, az az iparosok száma. Akár az abszolút, akár a relatív számokat vizsgáljuk, Zenta kiemelkedik a

többi helység közül. A kérdés csupán az, hogy Zenta XIX. század eleji fellendülőben levő gazdaságában a kézművesek – céhen belüliek vagy azon kívül rekedtek – milyen szerepet tudtak vállalni.

Település	Adózók száma	Értelemiségi	Telkes jobbágy	Házás zsellér	Házatlan zsellér	Szolgák	Szolgáltók	Iparosok	Kereskedők	Nagy-kereskedők
Ada	2782	5	446	648	64	50	12	113 (4%)	7	12
Mohol	2112	2	348	540	21	29	1	59 (2,8%)	5	3
Óbecse	4366	24	578	943	165	100	34	192 (4,4%)	15	6
Ókanizsa	3407	6	465	887	200	32	15	135 (4%)	4	10
Péterréve	1559	5	282	551	47	19	6	58 (3,7%)	7	2
Zenta	5041	22	628	1230	126	158	21	236 (4,7%)	17	21

**Kimutatás a koronakerület egyes települései lakosságáról
foglalkozásuk, illetve társadalmi-gazdasági jogállásuk szerint (1828).**

Forrás: Hegediš, Antal – Čobanović, Katarina: *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767–1867*. Novi Sad, 1991. 75–77. A táblázatból az egyszerűsítés miatt kihagytuk a testvérek, a fiúk és a leányok számát; innen az adózók száma, illetve a táblázatban szereplő többi tétel közötti eltérés

S ha már az 1828-as összeírásnál vagyunk, a táblázatban feltüntetett, iparosokra vonatkozó számadat magába foglalta nemcsak az egész évben iparral foglalkozókat, hanem az időszakos kézműveseket is; becslések szerint mindkét kategória fele-fele arányban képviseltette magát. Az összeírás szerint legnagyobb számban a csizmadiák (44), a molnárok (40), a takácsok (32), a szücsök (27), a kovácsok és lakatosok (16), ácsok (15), a szabók (15), a kerékgyártók (4) szerepeltek.⁵⁷

⁵⁷ Eperjessy, 69–70.

3.3 Új színek a zentai céhpalettán

A céhalakítást könnyítő rendeletek után nem kellett sokáig várni a zentai mesterek reagálására. Az új céheket két (pontosabban három) nekifutásra hozták létre (ámbar az is lehet, hogy a később alakult céhek privilégiumainak kiadása körüli huzavona nyúlt el hosszabbra a kellenél).

Először, 1815-ben négy új céh kapott privilégiumot: a takácscéh, a csizmadiacéh, a szücsök céhe valamint a bognárok, kovácsok, kötélverők és üvegesek vegyes céhe. Őket követte az asztalosok, szíjgyártók, bocs-korkészítők, lakatosok, esztergályosok és üvegesek vegyes céhe 1823-ban, végül az ácsok és molnárok vegyes céhe 1824-ben.⁵⁸

A felsorolásból hiányoznak a szabók, ami önmagában nem lenne furcsa, mert egyik forrásközlés sem említi őket. Ám 1819 nyarán a törvényt szolgáltató ülések napirendjére került a „széntai céhbéli takács és szabómesterek közt elsőség jussában fent forgo villongás”, ami a körmenetekben, díszfelvonuláson elfoglalt sorrend miatt tört ki. A tárgyban hozott döntés értelmében (amelynek meghozatalánál a bírakon kívül jelen volt még a szolgabíró, a céhek komisszáriusa, valamint a céhmesteremberek) az évben a csizmadiák, a következőben a szabók, utána a szücsök, majd a takácsok céhe élvez elsőbbséget.⁵⁹ A szabócéh meglétére még egy halvány nyomot találtunk: 1819-ben Puttzer János óbudai céhbéli mesterember, német szabó kérelemmel fordul a zentai előljáráshoz lakosítása végett. Ügyében kedvező döntés születik olyan feltétellel, hogy elbocsátásáról hiteles levelet hozzon, valamint ha a helybéli céh (!) úgy látja jónak, végül pedig ha az illető beáll a céhbe.⁶⁰ A későbbi években szintén találunk itt-ott közvetett utalásokat.

58 Eperjessy, 219. Vö. *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere II.* Budapest, 1975, 13. Lásd még ZTL F: 001.7 (A zentai takácscéh privilégiuma és alapszabályai).

Az üvegesek két céhben való szereplése csak azzal magyarázható, hogy 1823-ban az egyik vegyes céhből „átigazoltak” a másik, újonnan alakult vegyes céhbe.

59 ZTL F: 560.4 (93–94.).

60 ZTL F: 560.4 (82.).

Ezek után persze nem tudunk másra gondolni, mint arra, hogy a szabók céhének artikulusai nyomtalanul elkallódtak, s a szakirodalom ezért nem tesz említést róla. Az előbb említett vitában hozott döntés egyébként nem rendezte véglegesen a nézeteltérést, ugyanis 1820. február 20-án a csizmadiacéh beadvánnyal fordult egyenesen a Kalocsai Érseki Szentszékhez kérvén hogy a körmeneteken az eddigi sorrend megmaradjon, amit Radisich szolgabíró megzavart. 1820. március 9-én viszont a takácscéh folyamodott hasonló kérdéssel kapcsolatban, ti. hogy a körmenetelen a szabókat és a szűcsöket megelőzhessek.⁶¹ Nyilván ezt növekvő számuk és tekintélyük, vagyoni gyarapodásuk indokolta a többiekhez viszonyítva.

A fentiek alapján láthatjuk, melyek voltak a legerősebb iparágak, illetve mely foglalkozások mesterei voltak képesek elviselni a céhszabadság elnyerésével járó költségek elviselését. A hat céh fele volt vegyes (persze ha a szabókkal is számolunk, akkor hét céh működött ebben az időben). A céhek száma Zenta nagyságához, az itt élő lakosság számához és igényeihez mérten reálisnak mondható. Azt is észrevehetjük, hogy az építőipar eléggé alulreprezentált, de ne feledjük, hogy mezővárosról van szó, egy sajátos terpeszállásban nyugvó, ebből az állapotából egyelőre még nehezen kimozduló településről, amely félig falusi, félig urbánus fundamentumon építkezik, szó szerint is. Az igényesebb építkezés a lakosság további társadalmi-vagyoni rétegződése nyomán jelentkezik, az építkezés iparrá, még inkább vállalkozássá való átalakulására kihát majd a lakosság számbeli növekedése is, ami főleg a század negyvenes éveiben válik látványosabbá, majd a szabadságharc utáni évtizedekben ez a trend tovább folytatódik.

3.4 Conditio sine qua non – a céhalapszabályok

Annak ellenére, hogy a zentai Történelmi Levéltár 1848 előtti anyaga eléggé foghíjas, mégis vannak csodák: néhány zentai, illetve magyar-kanizsai (ókanizsai) céh alapszabályait itt is megtalálhatjuk, s ha ehhez még hozzáadjuk a Magyar Országos Levéltárban őrzötteket, akkor elének tárul a korabeli mezővárosi céhek belső élete.

■

61 Gyetvai Péter: *A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete. I. A Tiszai korona-kerület története és újkori magyar népességének eredete*. Kalocsa, 1992, 352.

Példának a zentai takácscéh alapszabályait választottuk, mivel ekkor már az egyik legtömegesebb és legtekintélyesebb céhnek számított, így e tekintély előtt mi is tisztelettel adózunk.⁶² A választásnál más szempontok – például a szöveg tartalma – nem vezéreltek bennünket, hiszen ezek az alapszabályok (leszámítva kisebb, nem jelentő eltéréseket) mind szerkezetüket, mind tartalmukat illetően nagyon hasonlóak voltak, hiszen egy mintára készültek. A különbség esetleg csak abból adódhatott, hogy kézzel írva vagy nyomtatott formában adták-e ki. Ezért meglepetésekkel sem tudunk szolgálni, ám úgy véljük, nem árt, ha itt konkrét zentai példán keresztül áttekintjük, mit is tartalmaztak a céhszabályok, hiszen vizsgálatuk nagyon tanulságos annál is inkább, mert a laikusok többsége, sőt olykor még a szakirodalom egyes képviselői is hajlamosak idealizálni a céhrendszert. A XIX. század első felében működő céhekkel kapcsolatban ugyanis el kell felejtetni azokat a kölcsönösségen, szinte familiáris viszonyokon alapuló mikroközösségeket, amelyeket a középkorból ismerünk, ám amelyek a XVIII. század folyamán fokozatosan átváltoznak, illetve munkaadó és munkás közötti egyszerű bérvizonyná degradálódnak. Csak itt-ott (lentebb majd erre is látunk példákat) találkozunk a kölcsönös segítségnyújtás, a szolidaritás egy-egy igen halovány megnyilvánulásával.

A bevezető, illetve befejező latin szövegrészeket kivéve ezek az alapszabályok magyarul, kézzel íródtak. A szöveg 52 cikkelyre tagolódott, ezen belül egyes témákat alcímekkel határolták el egymástól.

AZ INASOKRÓL (1–9. CIKKELY)

A céhszabályok természetesen az inasok tárgyalásával kezdődtek, hiszen az egész céhrendszer számléltárjának legelső fokáról volt szó, amely nélkül azonban az egész rendszer összeomlott volna, illetve értelmét veszítette volna.

Az első cikkely nagyon határozottan és kategorikusan kiköti: csak a törvényesen bevett vallásúak (értsd katolikus, református, görögkeleti; zsidó tehát nem) kérhették felvételüket az inasságra. A kandidátusnak

62 ZTL F: 001.7. A zentai takácscéh privilégiuma és alapszabályai (1815). Az alapszabályokat teljes egészében közöljük a *Függelék I.* alatt.

először is hathétnyi próbaidőt kellett töltenie a mesternél, akihez állni akart, majd ezt követően, felmutatva a földesúrtól kapott jóváhagyást (ha jobbágy volt az illető), s természetesen a céhbe befizetve 1 forint 30 krajcárt, felvételre. További költségek merülhettek még fel akkor, ha az illető mester óvadékot kért az inasjelölttől; ha az nem tudta megfizetni vagy nem talált polgárt, aki kezeskedett volna érte, akkor a céhmester vagy -komisszárius kötelessége volt, hogy olyan mestert találjon, aki nem ragaszkodik az óvadékhoz.

A takácsinas tanulóideje – mint általában mindenütt – három évig tartott. Ez alatt az idő alatt nem hagyhatta el mesterét, tilos volt neki éjjel kimaradozni és egyáltalán: tisztességes, illendő viselkedést, engedelmességet vártak el tőle, másrészt viszont a mesternek elvileg tilos volt visszaélni ezzel, vagyis a mesterségtanulás kárára házimunkával megterhelni; ellenkezőleg: a mester köteles volt őt tehetsége szerint minél jobban a mesterségére megtanítani, de vallási-erkölcsi tekintetben is jóra nevelni s a legényekkel, illetve cselédekkel egyetemben emberségesen bánni vele.

A mesternek fizetendő tanítóbér nem haladhatta meg a 20 forintot; nagyságát a céhkomisszárius vagy az előljáróság szabta meg. Ha az inas képtelen azt kifizetni, de kvalitásai miatt a mester őt ennek ellenére befogadná, köteles egy évvel tovább inaskodni. A mester egyébként köteles volt arra törekedni, hogy inasa munkájával minél előbb megkereshesse az élelemre valót, vagyis eltartsa magát.

A kiszabott inasidőt letöltve az inas „felszabadult”, természetesen újabb taksa lefizetése mellett (ez azonban nem lehetett több a felvételnél befizetett összegnél), s a céh legénnyé avatta, miután felolvasták és elmagyarázták neki a reá vonatkozó szabályokat és törvényes rendelkezéseket. A mesteremberek fiai számára elvileg csak annyi könnyítést hagytak, hogy a befogadási, illetve felszabadítási taksának csupán felét tartoztak befizetni.

Az alapszabályok nem láttak elő semmilyen ceremóniát az inasok felvételekor, illetve felszabadításakor, az aktust csak a céhláda felnyitásával tették ünnepélyesebbé és jelképesse.

A MESTERLEGÉNYEKRŐL (10–20. CIKKELY)

Miután segéddé (legénnyé) avatták, az iparost – akár idegen, akár a mesterember fia volt – tanulóhelyén kívüli vándorlásra kötelezték. Mielőtt azonban útnak indult, a földesúr és az előjáróság engedélyét kellett kérnie. A céh „tanúságlevelet” állított ki számára, amellyel igazolta addig szerzett mesterségbeli tudását. Ennek felmutatásával remélhette, hogy más helyeken a legényt nélkülöző mester őt bizonyos időre felfogadja.

A vándorlás idejét az alapszabályok három évben szabták meg, amit csak indokolt esetben (betegség, szülők halála) lehetett megszakítani. Egy-egy helyen általában legalább fél évet kellett a segédnek letöltenie. A legényektől hasonló viselkedést vártak el, mint az inasoktól, vagyis hogy büntetés terhe mellett kerüljék a kicsapongó, éjjeli kimaradásokkal járó életet.

Az alapszabályok tiltották, hogy a legények egymás közt megbeszéljék, felnyomják bérüket a mesternél. Emiatt tilos volt számukra minden különálló gyülekezés, saját céhláda és pecsét tartása (korábban ugyanis ez szokásban volt).

A MESTERSÉGRŐL ÁLTALÁBAN (21–29. CIKKELY)

A vándorlási idő letelte után a legény kérhette felvételét a céhmesterek közé, miután mindenféle igazolást beszerzett mind az inasidő letöltéséről, mind pedig a vándorlási-tanulási kötelezettség teljesítéséről. Ezután következett a „remekelés” (mesterremek elkészítése), amellyel kapcsolatban az alapszabályok hangsúlyozottan tilalmazták a különféle visszaéléseket (bizonyára nem ok nélkül!). Ezért például lehetővé tették azt is, hogy ha a legénynek nincs elegendő pénze a remek elkészítéséhez szükséges nyersanyaghoz, akkor azt a céhtől kölcsön kaphassa, majd a remek eladásából befolyt pénzből tartozását törleszthesse.

A remek elbírálására a céhkomisszárius a céhmesterrel egyetemben vizsgáztató mestereket nevezett ki. Aki a remekét hibátlanul elkészítette, azt felvették a mesterek társaságába, természetesen megint csak nem ingyen, hanem 25 forintnak a céhládába történő befizetése mellett.

Érdekes kitétel – az alapszabályokban azért igyekeztek mindent előláttni! – szerepel arra az esetre, ha egy legény valamely mester özvegyét feleségül venné; ebben az esetben sem mentesül a vándorlástól, illetve a remek elkészítésétől. Ilyen tekintetben a mesterek fiai sem számíthattak könnyítésekre.

Az alapszabályok tiltották az olyan szokást, hogy a mesterré avatáskor felvételt gátló körülményként merüljön fel a már meglevő mesterek létszáma, ti. hogy ha már elegendő mester van egy céhben, akkor ennek okán akadályozzák a legények előrelépését.

A céhnek joga volt arra, hogy vidéki mestereket szabadon a kebelébe fogadjon, de lehetőleg csak egyenként, nem pedig többeket egyszerre, filiálisként, és természetesen a helybeli elöljáróság értesítése mellett.

A MESTEREMBEREK ÉS LEGÉNYEK KÖTELESSÉGEIRŐL (30–37. CIKKELY)

Ezek a cikkelyek a céh belső életét szabályozták, többek között azt a tisztességtelen szokást is tiltották, hogy a mesterek egymás legényeit elcsábítsák, valamint saját szakállukra vándorló legényt fogadjanak, mert ezek szükség szerinti kiosztását a céhmester intézi. Ugyancsak tilos ócsárolni egymás munkáját vagy más módon egymást lejáratni, hogy ilyen tisztátlan eszközökkel a vevőket, illetve a legényeket a mesterek elhódítsák.

Továbbá ahol céh van, ott tilos a céhen kívül iparral foglalkozni; ahol viszont nincs, ott földesúri engedéllyel akár egyedül, akár legények felfogadásával is szabadon működhet a kézműves.

A céhszabályok arra intettek, hogy minden mester csak a saját mesterségét űzze, s ne kontárkodjon a másikéba. Szó esett még a vásáron való eladásról: pl. idegen mesterek és kalmárok csakis vásárok alkalmával árulhatják portékáikat a városban, más alkalommal nem.

A legény nélküli, lebetegedett mestert mindenki köteles segíteni oly módon, hogy meghatározott időre legényt „kölcsonöznek neki”, kivéve, ha fertőző betegségről van szó.

AZ ELHUNYT CÉHBELIEK ELTEMETTETÉSÉRŐL ÉS KIKÍSÉRÉSÉRŐL (38. CIKKELY)

A céhbellek elhalálózása jó alkalmat nyújtott arra, hogy a céhek mikroközösségi kohézióját újólag megerősítsék, hiszen az ilyen temetéseken mindenki – mester és legény egyaránt – köteles volt megjelenni (ennek elmulasztása büntetést vont maga után).

AZ ÖZVEGYEKRŐL (39. CIKKELY)

Ugyancsak a szolidaritás, illetve az összetartozás erősítésére szolgált az a rendelkezés is, amely szerint az elhunyt mesterek özvegyeit sem szabad segítség nélkül hagyni. Joga van a mesterséget folytatni legény segítségével (ha nincs segéd, a céhnek kötelessége mielőbb felkutatni és hozzárendelni. Viszont ha az özvegy netán újra férjhez megy, ezzel elveszti a mesterség folytatásához való jogát.

A CÉHGYŰLÉSEKRŐL (40–45. CIKKELY)

A privilégiummal rendelkező céhek általában negyedévenként voltak kötelesek gyűlést tartani. A mesteremberek és a legények egyébként az ilyen alkalmakkor rótták le az egy negyedévre eső céhadójukat is. Igazolatlanul senki sem maradhatott távol (megint csak pénzbüntetés terhe mellett).

A céhek közötti peres ügyekben az előjáróság döntött, míg a céhen belüli viszályokat a céhgyűléseken próbálták rendezik. Ha azonban valaki elégedetlen volt a gyűlésen meghozott döntéssel, a helybeli előjárósághoz (bírószékhez) folyamodhatott jogorvoslatért.

A CÉHMESTER ÉS SZOLGAMESTER MEGVÁLASZTÁSÁRÓL (46–52. CIKKELY)

A céhszabályok utolsó cikkelyei a céhmester és szolgamester megválasztásával, illetve feladatkörükkel foglalkozott. Ezeket évente választották a céhkomisszárius elnökletével, mégpedig azon a napon megtartott céhgyűlésen, amely dátummal elnyerték a céhprivilegiumot, s miután

az előző céhmester elszámolt a bevételekről és kiadásokról. Ha minden rendben volt, megtörtént az új céhmester megválasztása, és a céhládakulcs átadásával jelképesen megtörtént a tisztváltás. A céhmester egyébként a negyedéves gyűlések alkalmával is köteles volt elszámolni a céhláda pénzforgalmával. Fő feladata tehát elsősorban „kincstári”, de ha kellett, rendfenntartó és békebíró is volt egyszerre.

Zárórendekezként szerepelt, hogy az alapszabályok fenti cikkelyeit eredeti formájukban (értsd az eredeti példányt használva) minden negyedéves gyűlés alkalmával fel kell olvasni, a hiteles másolat pedig a céhmesternél bármikor előkérhető legyen, nehogy valaki azzal védekezhessen, hogy annak rendelkezéseit a tudatlanság miatt szegte meg.

Egyes cikkelyek állandóan a lehetséges visszaélésekre mutatnak rá, ami arról győz meg bennünket, hogy ez nem volt indokolatlan, tehát elterjedt jelenség lehetett. Itt elsősorban azokra a manipulációkra gondolunk, amelyek segítségével az inasokat maximálisan kihasználták, a legények előmenetelét pedig olykor ellehetetlenítették, pl. a lefizetendő taksák emelésével, a remekelés ismételtetésével. A költségek amúgy sem voltak kicsik: a mesterré válás útján a jelölteket anyagilag szinte teljesen kizsigerelték (az alapszabályok meghozatalának idején, vagyis a szövegben felemlített összegeket úgy kapásból összeadva is 47 forint 60 krajcár jön ki, és akkor még bizonyos pénzbeli manipulációkra csupán következtethetünk). Ennek ismeretében egyébként érthető, hogy miért nem vállalkozott mindenki a céhes számlára megmászására még akkor sem, ha eredetileg szándékában volt.

Az, hogy a céhszabályok ideális állapotok – vagy éppen a rég letűnt aranykor délibábjának – elérését tűzték ki célul, talán inkább szemforgató képmutatásnak tűnik, ámbar az is lehetséges, hogy megfogalmazásában és szándékaiban őszinte, ám a végrehajtásban elerőtlenedő törekvésekkel állunk szemben.

3.5 Egyéb céhdokumentumok

A céhek legfontosabb okiratai a privilégiumok, illetve az alapszabályok voltak. A fent ismertetett cikkelyek megemlítenek egyéb iratokat is: inasok, legények és mesterek keresztleveleit (vagy születésükről szóló

egyéb dokumentumokat), tanúságleveleket inasok felszabadításáról, legények felvételéről vagy éppen elbocsátásáról. Fontosnak számítanak a céhgyűlésekről vezetett jegyzőkönyvek is. Mindezt a befizetett illetékekkel egyetemben a céhládában őrizték.

A VÁNDORLÓKÖNYV

Az alapszabályok furcsa módon nem szóltak a vándorlókönyv használatáról, pedig szintén fontos és a céhes ipar egyik jellegzetes dokumentumának számított. A vándorlókönyv tulajdonképpen a legény vándorlási útját kísérte végig, egyfajta iparosútlevélként és igazolványként szolgált. Voltak bevezető rovatai, amelyek tartalmazták a legény nevét, születési helyét és életkorát, vallási hovatartozását, termete leírását, haj- és szemszínét, orrát, valamint különös ismertetőjelét (ha volt), mesterségét. Tartalmazta továbbá a befogadó mester beírásait, valamint a vándorlásra vonatkozó előírásokat.⁶³

CÉHLAJSTROMOK, TANONCSZERZŐDÉSEK, JEGYZŐKÖNYVEK

Ezek a dokumentumok nem ritkán együttesen bekötve jelentkeznek. A zentai takácscéh 1850-es, egymást követő évekből származó lajstromai 50-60 nevet sorolnak fel, ami felbecsülhetetlen értékű forrás, hiszen más időszakból nem maradt ránk hasonló.⁶⁴ Valamikor ebből az időszakból, esetleg a 60-as évekből származik a csizmadiamesterek névsora, az egyetlen, amivel számolhatunk, s amely arról tanúskodik, hogy ez a céh jóval népesebb volt a takácsokénál, hiszen 141 nevet közöl. Igaz, egyesek valami okból ismétlődnek, ezért talán nem egészen hiteles ez a lajstrom.⁶⁵

A zentai takácsoknál a céhlajstrom mellett jegyzőkönyveket találunk, amelyekből több értékes információt mazsolázhatunk ki. Érte-

63 A zentai Történelmi Levéltárban egyetlen ilyen vándorlókönyv található, melyet Budán nyomtattak 1845-ben az 1816-ban keltezett helytartótanácsi rendelet szerint, magyar–német nyelven, s amelyet Csányi István 20 éves szegedi kőműveslegény nevére állítottak ki. (Lásd F: 423.7.)

64 ZTL F: 423.1. Céhlajstrom és jegyzőkönyv (1823–1871).

65 ZTL F: 423.4. Céhtagok névsora és tanoncszerződések (1849–1887).

sülünk például a tisztújításokról, megtudjuk, hogy 1820-ban Takács Mártont választották meg céhmesternek, az atyamester pedig Tápay József lett. Később a mester személye időnként változott, majd Takács János személyében (úgy látszik, nagy tekintélynek örvendett) – kisebb megszakítással – állandósult. Idővel Molnár Mihály, illetve Takács Imre neve is feltűnik.⁶⁶

A jegyzőkönyvekben adatokat találunk az inasok felszabadításáról, valamint a remekek elkészítéséről is. Például:

Az 1856. évben Április 13^{dik}án Bátki János Az remek darabját elkészítvén és bémutatta, melre nézve az érdemes chéh több takáts maiszter urakkal együtt és az Czéh Biztos úr helben haggya, jelenlétében fizetett taksát 25 flval.⁶⁷

Vagy itt van egy kérelem a remekelés elengedése iránt:

1856. évben április 20^{dik}án tartatott Cégülés alkalmával Oláh Máté zentai lakos és helbéli születés és tanítvány előmutatván, hogy az katonai életben eltöltvén 7 esztendő és 8 holnapot és ennek következtében megkérte az érdemes takáts czéhbéli urakat, hogy az remek készítését elengednék, mivel az katonai életben nem gyakorolván a mesterségit, tehát elégtelennek találtatván magát elkészíteni, melre nézve helesnek találtatván, néki az Czéh megkegyelmeztet, az Czéh Biztos úr hatalmával. Fizetett 25 fl.⁶⁸

A csizmadiacéhnél a céhlajstrom mellett tanoncszerződések vannak.⁶⁹ Emellett a céh jegyzőkönyveinek egy része is ránk maradt.⁷⁰ A jegyzőkönyvekből itt is értesülhetünk a tisztújításokról; 1861-ben

■

66 ZTL F: 423.1.

67 Uo.

68 Uo.

69 ZTL F: 423.4.

70 ZTL F: 423. 2. Céhjegyzőkönyvek (1853–1893).

például a főcéhmester Fodor György, az atyamester pedig Lality Antal. Azt is megtudhatjuk, hogy 1868-ban a céh zászlót rendelt.⁷¹

A tanoncszerződésesek is érdekesek és tanulságosak, ezért itt közlünk belőlük néhányat:

- ♦ 1849. december 30. Zsáki István úr be szegődtette Szűts István nevű inasát három esztendőre oly módon, hogy fél esztendőt legényül tartozik nála tölteni, az maiszterja pedig janklit, nadrágot, kalapot, csizmát, vékony inget és egy pár fehér ruhát, kis lajbit tartozik néki adni.
- ♦ 1851. november 18. Tóth Márton úr be szegődtette Pap Lajos nevű inasát három esztendőre oly módon, hogy az gazdája fogja szabadítani és egy nadrágot és egy pár kordovány csizmát és inas korában fehér ruhát és egy kalapot tartozik néki adni.
- ♦ 1853. április 24. Simon János úr beszegődtette Szabó Mihály nevű inasát négy esztendőre. Szegődtetés, szabadítás és mikor felszabadul, minden ruhával ellátva a maiszterja tartozik.⁷²

A tanoncszerződéseket elemezve feltűnően sok olyan esetet találunk, ahol a mesterség apáról fiúra száll, vagyis hogy a mester a fiat fogadja fel inasául. Ugyancsak megállapítható, hogy szabály szerint a magyar és a szerb nemzetiségű mesterek a magukéval megegyező nemzetiségű inast fogadtak fel; ez alól csak ritkán találunk kivételt.⁷³

3.6 A közösség és az iparosok

A XIX. század első évtizedeiben az iparosok számuknál, gazdasági és társadalmi befolyásuknál fogva is mindinkább megtalálták helyüket a helyi társadalomban. A növekvő és mind szerteágazóbb igényeket a céhek az adott körülmények között mind szakmai összetételük, mind a köteleikben működő mesteremberek és segédek elégtelen száma miatt nem mindig tudták kielégíteni. A század első felében, de külö-

71 ZTL F: 423.2.

72 ZTL F: 423.4.

73 Uo.

nösen a húszas évektől (tehát éppen a céhek alakulását követő időben!) egyre több itt letelepedni és működni szándékozó mesterember vagy vándorló és itt tanulni kívánó legény kérelmével találkozunk, melyeket az előjáróság rendszerint jóindulattal, s csak elenyésző esetben elutasítóan bírál el, amit frappánsan indokol meg egy helyütt (és néhányszor még hasonló szavakkal): „mint hogy városunk lakossai száma úgyis oly annyira megszorodott, hogy mostaniakban levő mesteremberek száma kevés.”⁷⁴ Az új telepések némelyike a céhek sorait erősíti, de egyre több lesz a céhen kívül működő iparos. A következőkben néhány ilyen kérelmet idéznénk fel szemelvényként, kivonatos formában, példákat szolgáltatva mindkét esetre.

- ◆ 1819. február 24. Debreczeni Pál rézműves mesterlegény kéri a letelepedést és mestersége folytatására az engedély. Az előjáróság jóváhagyja azzal, hogy ha 3 év után magát hasznossá teszi, tovább is maradhat.⁷⁵
- ◆ 1820. augusztus. 2. Nikola Theodorovits szűrszabó mesterre „városunknak... szüksége vagyon, annál inkább is, hogy városunk civilizálódjék.”⁷⁶
- ◆ 1820. május 18. Erdődy Mihály szentesi születésű lakatos mesterlegény, letöltve vándorlási idejét, lakosítását kéri. Az előjáróság jóváhagyja, s mivel itt ennek a mesterségnek ezidáig nincs privilégiuma, egyúttal mestersége folytatását is engedélyezi.⁷⁷
- ◆ 1821. január 13. Tomások Károly kőműveslegény lakosítási kérelmét jóváhagyják, „mivel az ilyen mester ember teljességgel most nem találhatna”⁷⁸
- ◆ 1823. augusztus 2. Beketsi (Bekesi?) Ferenc lugosi születésű órásmester lakosítási kérelmét szintén kedvezően bírálják el, „mert ilyen még nincs”.⁷⁹

■

74 ZTL F: 560.4. (1817–25). 12. és 249–250.

75 ZTL F: 560.4. (1817–25). 56.

76 ZTL F: 560.4. (1817–25). 168.

77 ZTL F: 560.4. (1817–25). 143–144.

78 ZTL F: 560.4. (1817–25). 194–195.

79 ZTL F: 560.4. (1817–25). 374.

- ♦ 1837. október 1. Mandity József csávolyi születésű fésűs kéri lakosítását. Mivel „az efféle mesterekben mindekkoráig a' Község fogyatkozást szenvedvén, egyéb erant a' könyörgő az elő mutatott vándorlási levelei és könyvetskéje által a' nevezett mesterségben való jártasságát és ügyességét, nem különben erköltsi jó magaviseletét és a' születési helyéről való elbocsájtatását kimutatni – helybéli lakosok száma közé ezennel bevétetik”.⁸⁰

A céhbéliek időről időre felemelték szavukat az idegen iparosok ellen, néha sikerrel. 1820-ban például Czaizner Mihály és Danilo Tyoszity céhbéli mesterek panaszt nyújtottak be Tuza Mihály Csókáról kiutasított bognármester ellen, aki itt engedély nélkül telepedett le és folytatja mesterségét, sőt a legényeket más mesterektől csábítja el. Az előjáróság igazat adott a panaszosoknak, Tuza Mihályt 12 botütésre ítélte és születési helyére, Jászapátiba utasította.⁸¹

1840-ben a helybéli ácsok közvetlenül a helytartótanácshoz fordultak, hogy a lakosok által felfogadott külhelybéli ácsmestereket tiltsák el a munkától. A község (előjáróság) is állást foglalt ezzel kapcsolatban, s úgy nyilatkozott, hogy a helybéli ácsok egy része nem rendelkezik kellő szakértelemmel, másrészt általában nem törekednek a nagyobb tudásra, így az általuk ácsolt tetőt a legkisebb forgószél is elviszi. Nem egészséges a monopólium sem, amit maguknak követelnek. Mindezt a község nem támogatja kérésüket.⁸²

Végül igen illusztratív a kovácsok, bognárok, kötélgyártók és üvegesek egyesült (vegyes) céhének ugyancsak a 40-es években kinyilvánított aggodalma, mely szerint „a czéhbéli privilégium ellenére az ú.n. kontárok oly annyira megszorodtak, hogy már majd a czéhbéli mestereket is felül haladják”.⁸³ Mintha a vészharangok kongatását hallanánk.

Egyébként a céhen belül működő iparosok se mindig „maradtak a kaptafánál”, vagy mert nem tudtak csak a szakmájukból megélni,

80 ZTL F: 560.1. (1833–39). 148–149.

81 ZTL F: 560.4. (1817–25). 170.

82 ZTL F: 560.2. (1839–43). 24.

83 Eperjessy, 150.

vagy mert más is érdekelte őket. Tudjuk, hogy például éppen a helybeli iparosok a XIX század első évtizedeiben szívesen foglalkoztak méhészkedéssel is. Erről értesülünk például Szilner János üvegesmester panasza folytán, melyet 1834-ben tett szomszédja, Flesch Sámuel ellen, akinek pulykái átszabadultak hozzá, kilyuggatták a méhkaptárokat és felfalták a kiszabadult méheket. Tanúként másik szomszédját, a szintén méhészkedő Takács János takácsmestert nevezte meg.⁸⁴

Köztudomású, hogy korábbi időkben is a kovácsok mesterségük mellett foghúzással, szükség szerint pedig állatok (elsősorban lovak, szarvasmarhák) orvoslásával is foglalkoztak. Ezért nem meglepő, hogy 1843-ban arról értesülünk, miszerint Biliczki Pál kovácsmester bemutatta a pesti egyetem által „a baromorvosi tudományban tett próbatételről és e’ szerént abbani jártasságáról” kiadott oklevelet.⁸⁵

IPAROSOK ÉS TŰZVÉDELEM

A céhek megalakítása után szinte magától kínálkozott a lehetőség, hogy szervezett tűzoltóság híján a céheket külön feladatokkal bízzák meg. Ennek két oka volt; egyrészt a céhek mikroközösségén belül viszonylag nagy fegyelmet, szervezettséget lehetett fenntartani, másrészt viszont egyes iparosok szerszámaikra, szaktudására is szükség lehetett ilyenkor. Igaz, hogy az 1769-es tűzvész olyan pusztító formában soha többé nem ismétlődött meg, de emlékéet bizonytalap apáról fiúra örökítették, figyelmeztetésként, hogy az ördög nem alszik. Kisebb tűzesetek viszont elég gyakran voltak, s állandóan azzal fenyegettek, hogy kellő éberség és szervezetség híján a város nagyobb részére is kiterjedhetnek. Ezért 1824. április 16-án az előljáróság egy döntésében a következőkre kötelezte a céheket:

1. Minden céhbéli mester büntetés terhe mellett köteles legényeivel megjelenni a tűz színhelyén, kivéve azokat, akik éjjeli patrolozásba vannak rendelve és azok, akiknek háza a tűz szomszédságában van, és ezért azt kell védenie.

84 ZTL F: 560.6. (1843), 43.

85 ZTL F: 560.2 (1839–1843). 136.

2. Minden céhbeli mesterember a következő szerszámokkal felkészülve kell, hogy legyen:
 - a) csizmadiacéhbbeliek vasvillákkal,
 - b) szabó-, szűcs- és takácscébbeliek vödrökkel,
 - c) kovács-, bognárcéhbbeliek ásókkal,
 - d) lakatos-, asztalos- és egyéb céhbbeliek falapátokkal,
 - e) faragók és molnárok fejszékkel.

Ezek mindannyian saját céh- és atyamestereik alá esnek.

A tüzesetek időbeni felfedésére, valamint a lövöldözések, rendezés megakadályozására, a rendbontók bekísérésére éjjeli őrzásokat (patrolokat) szerveztek, s ezekbe szintén iparosokat osztottak be, bár azok maguk mellé vehettek parasztembereket is.⁸⁶

1836-ban már a tűzrendészeti óvintézkedések differenciáltabb változatát hozzák meg, amelyben a céheken kívül mások is szerepet kapnak, például a zsidó közösség (szintén saját szervezett mikroközössége miatt):

3. [pont] Minden czéh egy egy, az izraelita község is egy, az előjáróság pedig két lovas és két gyalog patrolt állítson, a' mely estvéli 8 órától fogva minden járót kelőt, lármát és zsidongást eltiltsa, az ilyeneket behatssa és fogva és ennek gondja legyen arra is, hogy a' vásárban minden lárma muzsikát és tivornyázást 8 órákor estve már elnyomjon és gátoljon, és mindenkit helyébül való mozdulástól 's leginkább a' városba jöveteltől eltilalmazzon.
- b) Minthogy a' fetskendezőhöz nem minden ember ért – erre nézve különösen kineveztessenek Szekfű Ferencz, Ferenczi György, Szabó László, Debreczenyi Pál, Erdődi Mihály, Barta Ferencz, Tyoszity Danilo, Petzár György és Gregus Istvány mesterek rendeltetnek, a' kiknek a' város cselédje netalántáni távollétében is a' vízholdásra, húzásra és minden ehhez tartozó munkában kiki engedelmeskedni köteles büntetés alatt.

86 ZTL F: 560.249. Általános és gazdasági iratok 1770–1830. (Törvényes ülés jegyzőkönyvének kivonata.)

- c) Minden czéh a' faragókon kívül kis csáklját és 4 vödört tartson és ezeket a' veszély alkalmával azonnal a' veszély helyére szállítsák – ezen felül különösen a' mester emberek azon eszközzel ami már község végzés által kiszabva vagyon, megjelenni tartozik, faragók pedig, molnárok fejszékkel és csákljakkal a' kereskedők és zsidóság egyenként mind egyik vödörrel tartozik megjelenni. A' földművelő pedig szinte eszközzel megjelenni köteles, a' kinek lova vagyon lovával, kotsival, hordóval annyira, hogy ennek elmulasztásában találatna, kemény büntetés alá esend. Ellenben
- d) Az asszonyok és gyermekek, akik tsak ilyenkor akadályok szoktak lenni, a' veszély helyéről tiltatnak, fenyíték büntetése alatt.⁸⁷

A közösség által a céhekre kirótt ilyen kötelezettségek, mint amilyen a rend fenntartásában és a tűzvédelemben való részvétel volt, bizonyára nagy tehernek számított, ugyanakkor azonban a nélkülözhetetlenség érzetét keltette az iparosokban és kétségtelenül bizonyos társadalmi rangot adományozott számukra.

VALLÁS ÉS ERKÖLCS

A fenti példától eltérően, amely a közösségi beilleszkedésről szólt, a céheknek a vallással kapcsolatos hozzáállása kimondottan kirekesztő jellegű, és a gazdasági természetű monopolisztikus törekvések mellett ez is a céhek közösségeinek bezárkózását szolgálta.

Amellett a takácscéh alapszabályainak már az inasokról szóló 1. cikkelye is szót ejt a „relígyioról”, a 30. cikkely bővebben is részletezi a legények és mesterek vallással kapcsolatos kötelezettségeit, úgymint a szentmiséken, valamint a körmenetekben való kötelező részvétel. A nyomosok nélküli távolmaradást ilyenkor pénzbüntetéssel szankcionálták.⁸⁸

87 ZTL F: 560.1. (57. sz. tanácsülési jegyzőkönyv, 1836. augusztus 11.)

88 Lásd *Függelék I.*

A pravoszláv hitű szerbek számaránya soha nem volt olyan nagy, hogy komolyabban veszélyeztesse a céhes „magyar katolikus” érdekeket, egyes iparágak, mint például a csizmadia-, a szabó- vagy a szűcsmesterség egyre népszerűbb volt a szerbek körében, legalábbis ami a céhen belül űzött ipart illeti, helyet kértek maguknak és kaptak is ezekben a céhekben, bár talán volt ezzel szemben némi ellenállás. Másrészt úgy tűnik, hogy a takácsok bigottan elzárkóztak ez elől, hiszen még az ötvenes években sem találunk közöttük szerbet, amikor pedig már a többi céhbe – pl. a szabók közé – zsidókat is felvettek.

S ha már a zsidókról van szó, éppen az iparúzással kapcsolatos az első komolyabb kísérlet az itt letelepülő zsidók számának korlátozására. 1822-ben egy szabólegény kért engedélyt a letelepedésre. Az előjáróság a kérelmet elvetette, amit azzal indokolt meg, hogy a zsidó közösségnek már van egy szabómestere, többre pedig nincs szükség. Sőt a jövőben sem mesterek, sem kereskedők (mármint zsidók) nem vehetők fel, s ezt mind a község, mind az összes céh támogatja. Mi több, a jövőben a már itt tartózkodók, de letelepedési engedéllyel még nem rendelkezők is kitiltatnak.⁸⁹ Szerencsére ennek a döntésnek nem volt hosszú távú következménye, de mindenesetre tükrözi a század első évtizedeinek hangulatát.

89 ZTL F: 560.4. (1817–25). 284–285.

■ ■ ■

■

■ ■ ■